

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank
Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ
Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστη-
μίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπου-
λος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ.
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρ-
τζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm
ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κων-
σταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδο-
ρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσβνίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1937

Ο «ΕΥΘΥΔΗΜΟΣ»

ἢ

ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΜΥΘΗΣΗ

Υ Π Ο

ΔΗΜ. ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΕΥΘΥΔΗΜΟΣ

ἢ

Ο ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΑ ΛΟΓΟΣ

Τὸ παιδί, πὸν ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τοῦ «Εὐθύδημου», εἶναι ὁ Κλεινίας. Βαθειὰ ριζωμένος μὲ τὴν ἀριστοκρατικὴν του καταγωγὴν στὸ ἔδαφος τῶν Ἀθηναίων, βλαστὸς τοῦ ἀκάματος ἀκόμη, μὰ γεμᾶτος ἀπὸ τὶς πιὸ λαμπρὰς δυνατότητες, ὁ νεανίσκος βρίσκεται σὲ κείνη τὴν στιγμὴ τῆς ζωῆς του, πὸν γεννᾶ βαθεῖες φροντίδες καὶ συνείδηση μεγάλης εὐθύνης στὴν ψυχὴ τοῦ γνήσιου ἀθηναίου πολίτη. Ἀπὸ τὸ δρόμο, πὸν οἱ νέοι σὰν τὸν Κλεινία θ' ἀκολουθήσουν, ἔξαρτᾶται τὸ μέλλον τῆς πόλεως. Πῶς λοιπὸν ὁ πραγματικὸς πολίτης, πὸν γνωρίζει αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, νὰ μὴν ἀφιερῶσιν ὅλες του τὶς δυνάμεις στὴν προσπάθεια νὰ ὀδηγήσῃ στὸ δρόμο τῆς σωτηρίας τοὺς Κλεινίους;

Ἔτσι φωτίζεται ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ Σωκράτη, τοῦ πιὸ γνήσιου ἀθηναίου πολίτη, —κάθε του κίνημα καὶ κάθε του λόγος,— ἀπὸ τὴν εἰρωνεία του, πὸν δαγκάνει καὶ ξυπνᾶ, ὡς τ' ἀκούραστα γυρίσματά του στοὺς δρόμους καὶ στὰ κέντρα τῶν Ἀθηναίων, τὰ ἐρωτικά του κινήγια. Ὁ Σωκράτης εἶναι μιὰ προσωπικότης τόσο βαθειὰ πολιτικὴ, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἀποφυγὴ του ν' ἀναμειχθῇ ἄμεσα στὴ διοίκησιν τῶν κοι-

νῶν δὲν ὀφείλεται παρὰ σὲ πολιτικῇ.¹⁾ Κι' αὐτὸς ἀκόμη ὁ ἔρωσ του εἶναι πολιτικός. Τὸ πάθος του γιὰ τὴν πόλη γίνεται πάθος του γιὰ τοὺς νέους, ποὺ αὖριο θὰ τὴν ἐνσαρκώσουν. Ἡ φροντίδα του γιὰ τὴ σωτηρία της γίνεται φροντίδα του γιὰ τὴ σωτηρία τῶν νέων της. Ὁ λόγος τοῦ Σωκράτη, ὁ ἀνώτερος λόγος, ποὺ ζητᾷ νὰ φωτίση κι' αὐτὰ τὰ πιὸ σκοτεινὰ βάρη τῆς ὑπάρξεως καὶ νὰ τοὺς δώσῃ νόημα, δὲν μποροῦσε βέβαια ν' ἀφήσῃ τὴν ἐρωτικὴν τάση τοῦ φιλόσοφου ἄλογη κι' ἄσκοπη, μὰ τῆς ἔδωσε τὸν πολιτικὸ σκοπὸ. Κι' ἀφοῦ δικαίωσε, κα-
ταξίωσε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ πάθος, ἔταξε ὁ λόγος καὶ τὶς δικές του δυνάμεις στὴν ὑπηρεσία του. Ἔτσι βλέπομε τὶς τρεῖς πρωταρχικὲς δυνά-
μεις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Σωκράτη: τὸ ρίζωμά του στὸ ἔδαφος τῶν Ἀθη-
νῶν, τὸν ἔρωτά του καὶ τὸ λόγο του, νὰ συμμαχοῦν ἀναμεταξύ τους καὶ νὰ ἐνώνωνται σὲ μιὰν ὁλότητα, ποὺ ὄχι μόνο δὲν ἐξασθενεῖ τὴν κάθε μιὰ τους, μὰ ἀντίθετα τὴ μεγαλώνει, τῆς δίνει ἀλήθεια καὶ γνησιότητα καὶ ὑπόσταση. Τὶ ἄλλο ἀπὸ μιὰ ταπεινὴ κι' ἀνάξια ταραχὴ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ αἵματος θάταν ὁ ἔρωσ, ποὺ δὲν θάπαιρνε τὴν κατεύθυνσή του ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐπιταγὴ καὶ τὸ λόγο της; Τὶ ἄλλο ἀπὸ μιὰ μάταιη κί-
νηση κ' ἓνα παιχνίδι ἀνόητο θάταν ὁ λόγος, ποὺ δὲν θὰ στηρίζονταν στὸ ἔδαφος τῆς πόλεως καὶ δὲν θάταν γεμάτος ἀπὸ τὴ σοβαρότητα τοῦ ἔρωτος;—Αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς ἐρωτήσεις μᾶς ὑποβάλλει καὶ ὁ Πλάτων μὲ τὸν «Εὐθύδημό» του. Ὅχι μόνο μὲ λόγια, μὰ δείχνοντάς μας ζων-
τανὲς εἰκόνες, ἀνθρώπους, ποὺ ζοῦν, ποὺ πραγματοποιοῦν καὶ μὲ τὸ σῶμα τους ἀκόμη τὰ προβλήματα, ποὺ ἐμεῖς ἀφηρημένα διατυπώνομε. Προσφέρει στὰ μάτια μας γνήσια κινήματα μιᾶς ὑψηλῆς ζωῆς, μὰ καὶ τ' ἀντίθετά τους. Πλησιάζει κανεὶς εὐκολώτερα τὸ δυσπρόσιτο νόημα τῆς φιλοσοφίας, ὅταν γνωρίσῃ τὶ δὲν εἶναι φιλοσοφία. Ἀρχίζει κανεὶς νὰ φιλοσοφῇ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ γεννιέται μέσα του ἡ ἀπέχθεια γιὰ

1. «Εὐ γὰρ ἴστε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ ἐγὼ πάλαι ἐπεχείρησα πράττειν τὰ πολιτικὰ πράγματα, πάλαι ἂν ἀπολώλη καὶ οὔτ' ἂν ὑμᾶς ὠφελίμη οὐδὲν οὔτ' ἂν ἐμαυτόν. Καὶ μοι μὴ ἄχθεσθε λέγοντα τὰληθῆ· οὐ γὰρ ἔστιν ὅστις ἀνθρώπων σωθήσεται οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλῳ πλήθει οὐδενὶ γνησίως ἐναντιού-
μενος καὶ διακωλύων πολλὰ ἄδικα καὶ παράνομα ἐν τῇ πόλει γίνεσθαι, ἀλλ' ἀναγκαῖόν ἐστι τὸν τῷ ὄντι μαχοῦμενον ὑπὲρ τοῦ δικαίου, καὶ εἰ μέλλει ὀλί-
γον χρόνον σωθήσεσθαι, ἰδιωτεύειν, ἀλλὰ μὴ δημοσιεύειν». Πλάτωνος, Ἀπο-
λογία Σωκράτους 31d—32.

τὴν ἀφιλόσοφη ζωὴ. Ἡ ἀπεικόνιση τῆς ἀφιλόσοφης ζωῆς εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ δυνατώτερα μέσα προτροπῆς σὲ φιλοσοφικὴ ζωὴ. Ὁ Πλάτων χρησιμοποιεῖ συχνὰ τὸ μέσο αὐτό. Οὔτε μιὰ στιγμή δὲν παύει νὰ μᾶς ὠθεῖ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Αὐτὸ ὅμως δὲν τὸ ἐπιδιώκει δείχνοντας μόνο τί εἶναι, μὰ καὶ τί δὲν εἶναι φιλοσοφία. Κύριος σκοπὸς τοῦ «Εὐθύδημου» εἶναι νὰ μᾶς δείξη εἰκόνες τοῦ ἀφιλόσοφου βίου, νὰ μᾶς ἀποκαλήρῃ τὴν κενότητά τους, νὰ μᾶς κάμῃ νὰ γελάσωμε, νὰ δυσφορήσωμε, νὰ ἐξοργισθοῦμε μὲ τὸν κωμικόν, τὸν ἀνόητον, τὸν ἀσεβῆ χαρακτήρα τους· νὰ μᾶς κάμῃ νὰ νοιώσωμε τὴν ἀπόστασιν, πού χωρίζει τὸ ἀληθινὸ ἀπὸ τὸ ψεύτικον, τὸ γνήσιον ἀπὸ τὸ νόθη, τὴν σωτηρίαν ἀπὸ τὸ χαμῶδες, τὴν φιλοσοφικὴν ζωὴν ἀπὸ τὴν ἀφιλόσοφον· νὰ μᾶς κάμῃ νὰ καταδικάσωμε τὴν τελευταίαν μὲ μέτρα, πού μᾶς δίνει ἡ πρώτη.— Πῶς ὅμως ἀποκτήσαμε αὐτὰ τὰ μέτρα; Πῶς κρίνομε ἀπὸ φιλοσοφικὸ ὕψος τὴν ἀφιλόσοφον ζωὴν; Χωρὶς νὰ μᾶς δώσῃ ῥητὰ σὲ καθαρὰς καὶ μονοσήμαντες διατυπώσεις τὰ μέτρα αὐτὰ ὁ Πλάτων, κατορθώνει μὲ τὴν μεγάλην τοῦ ἐγερτήρια δύναμιν νὰ τὰ ξυπνήσῃ μέσα μας σὰν δικές μας ἀναμφισβήτητες ἀλήθειες.

Γύρω ἀπὸ τὸν Κλεινίαν, τὸ ἄραϊον κ' ἔξυπνον παιδί τῆς μεγάλης ἀθηναϊκῆς οἰκογένειας, εἶναι μαζεμμένος μιὰ μέρα στὸ Λύκειον κύκλος ἀπὸ θαυμαστὰς. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ τοῦ νέου κάθεται ὁ Σωκράτης, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ σοφιστὴς Εὐθύδημος. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἔχει φθάσει πρὶν ἀπὸ λίγο στὴν πόλιν μαζί μὲ τὸν ἀδελφόν του Διονυσόδωρον, πού κι' αὐτὸς κάθεται, δίπλα στὸ Σωκράτη. Ἀπέναντι στὸ παιδί στέκεται ὁ Κτήσιππος, πού τὸ ἀγαπᾷ μὲ ὑπερβολικὸ πάθος.— Ὁ Κλεινίας ἔχει ὅλα τὰ χαρίσματα, πού θὰ μπορούσαν νὰ ξυπνήσουν τὸν ἔρωτα τοῦ σωτήριου ὁδηγοῦ. Ἡ μορφὴ του ἔχει γεμίσει τὴν ἀτμόσφαιραν ἐρωτισμό. Ὅλοι ὅσοι ἔχουν κάποια δύναμιν θέλουν νὰ τὴν ἀσκήσουν ἐπάνω του: ὁ Εὐθύδημος καὶ ὁ Διονυσόδωρος τὸ λόγο τους—ὁ Κτήσιππος τὸν ἔρωτά του—ὁ Σωκράτης τὴν φιλοσοφίαν του. Θὰ κάμουν λοιπὸν καὶ οἱ τέσσαρες τὴν «ἐπίδειξίν» τους. Καὶ μεῖς θὰ κρίνωμε τὴν ἀξίαν τοῦ καθενός. Τὰ κριτήρια—χωρὶς νὰ τὰ διατυπώσῃ πάντοτε—μᾶς τὰ δίνει ὁ Σωκράτης, πού διηγεῖται τὴν σκηνήν. Τὸ πάθος του γιὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ νέου εἶναι τόσο δυνατό, ὥστε μεταδίδεται καὶ σὲ μᾶς, πού

πιστεύομε μαζί του, πῶς ἀπὸ τοὺς θαυμαστὲς τοῦ Κλεινία ἐκεῖνος ἀξίζει, πὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ ὑψώση τὸν νέο σὲ μιὰν ἀνώτερη ζωὴ.

Οἱ δυὸ σοφιστὲς βεβαίωνουν πῶς ἔχουν τὴν δύναμη «νὰ μεταδώσουν τὴν ἀρετὴ πῶ καλὰ καὶ πῶ γρήγορα ἀπ' τὸν καθένα» (273 d). Ὁ Σωκράτης τοὺς παρακαλεῖ νὰ ἐπιδείξουν τὴν ἰκανότητά τους ἐπάνω στὸν Κλεινία. «Τουτοῖ τὸν νεανίσκον πείσατον ὡς χρὴ φιλοσοφεῖν καὶ ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι, καὶ χαριεῖσθον ἐμοί τε καὶ τουτοισὶ πᾶσιν. Συμβέβηκεν γάρ τι τοιοῦτον τῷ μειρακίῳ τούτῳ· ἐγὼ τε οἶδε πάντες τυγχάνομεν ἐπιθυμοῦντες ὡς βέλτιστον αὐτὸν γενέσθαι. Ἔστι δὲ οὗτος Ἄξιζον μὲν υἱὸς τοῦ Ἀλκιβιάδου τοῦ παλαιοῦ, αὐτανειμὸς δὲ τοῦ νῦν ὄντος Ἀλκιβιάδου. . . Ἔστι δὲ νέος· φοβούμεθα δὴ περὶ αὐτῷ, οἷον εἰκὸς περὶ νέῳ, μή τις φθῆ ἡμῶς ἐπ' ἄλλο τι ἐπιτήδευμα τρέψας αὐτοῦ τὴν διάνοιαν καὶ διαφθείρη. Σφὼς εὖν ἦκετον εἰς κάλλιστον (275 a-d). Αὐτοὶ οἱ φαινομενικὰ φιλοφρονητικοὶ λόγοι τοῦ Σωκράτη πρὸς τοὺς σοφιστὲς καταδικάζουν κι' ὅλας ἀπὸ τὰ πρὶν αὐστηρὰ τὴν ἐπίδειξη, πὺ ζητοῦν. Ὁ ριζωμένος Ἀθηναῖος πολίτης δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ καταφρονῆ τοὺς ξεροριζωμένους ἀπάτριδες, πὺ ἦρθαν στὴν πόλη του μὲ τὴν ἀναιδῆ βεβαίωση πῶς ἔχουν τὴ δύναμη νὰ διδάξουν στοὺς συμπολίτες του τὴν ἀρετή—ὁ γεμᾶτος ἔρωτα διδάσκαλος ὑργίζεται, σὰν βλέπει ἀνεραστούς περαστικούς νὰ πλησιάζουν γιὰ τὴν ἀνθήση τῆς σάρκας του τὸν πολυαγαπημένο μαθητή—ὁ γνήσιος φιλόσοφος ἐξανίσταται ὡς τὰ βάθη τοῦ εἶναι του προστὰ στοὺς ἐπαγγελματίες, πὺ τοῦ κλέβουν τὰ ἱερὰ μέσα τῆς φιλοσοφίας του γιὰ νὰ τὰ ἐξευτελίσουν κυλώντας τα στοὺς δρόμους σὰν ἄδειες παραδοξολογίες καὶ φθηνὰ ἐμπορεύματα. Ὁ λόγος—τὸ πολυτιμώτερο ὄργανο τοῦ φιλόσοφου—δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸ κτῆμα ἐκείνων, πὺ ξέρουν νὰ τὸν χρησιμοποιήσουν σωστά. Ὁ καθένας μας μπορεῖ νὰ θέσῃ σὲ κίνηση τὸ λόγο του. Ἄν ὅμως ὁ γνήσιος φιλοσοφικός λόγος μπορεῖ νὰ μᾶς ὑψώσῃ σὲ μιὰν ἀνώτερη ζωὴ, ὑπάρχουν καὶ λόγοι, πὺ δὲν ὀδηγοῦν πουθενὰ ἢ καὶ πὺ μᾶς κατεβάζουν στὸ ψέμμα καὶ στὸ χαμὸ τῆς ὑπάρξεως. ΛΟΓΟΣ εἶναι ἡ δύναμή μας ἐκείνη, πὺ ζητᾶ νὰ φωτίσῃ τὸ πᾶν καὶ νὰ τὸ κάμῃ δικό μας μὲ τὴ γνῶση—πὺ δὲν ἀρκεῖται σὲ καμμιά κατάκτηση καὶ διαρκῶς θέλει νὰ προχωρῆ σὲ ὅλη τὴν ἔκταση καὶ σὲ ὅλο τὸ βῆθος τῶν πραγμάτων»

—πὺν προσπαθεῖ νὰ μεταβάλη κάθε χάος σὲ κόσμο, κι' ὅμως ἐπειδὴ φοβᾶται μήπως ἡ στερεὴ μορφή τοῦ ἀποκρύψη τὴν ἀλήθεια τῆς οὐσίας, ἔχει τὴν τάση νὰ σπάζη κάθε κόσμο γιὰ νὰ φθάσῃ ὡς τὸ κέντρο του.—πὺν προτιμᾷ νὰ θρυμματισθῇ στὰ ὅριά της παρὰ νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξη τῆς γνώσεως πὺν τὴν ξεπερνᾷ καὶ τὴν συντρίβει. Αὐτὸ εἶναι ὁ λόγος σὲ γνήσια του δυναμικὴ ἐκδήλωση. Δράση γεμάτη πάθος, πὺν οἰκοδομεῖ καὶ γκρεμίζει, πὺν κατακτᾷ καὶ χάνει, πὺν συντρίβει ὅ,τι ἀγκάλιασε καὶ συντρίβεται γιὰ ν' ἀγκαλιάσῃ τὸ ἀπρόσιτο· δράση ἐπικίνδυνη, πὺν μπορεῖ νὰ παρεκτραπῇ στὴν καταστροφή τῶν πάντων, στὴν ἄρνηση κάθε δεσμοῦ, κάθε τάξεως καὶ κάθε περιοχομένου, στὴν ἀλλοφροσύνη, πὺν δὲν ἀνέχεται τίποτε κ' ἐνῶ ζητᾷ τὸ πᾶν, χάνεται στὸ μηδέν.—κίνηση ἐπικίνδυνη, πὺν μπορεῖ νὰ παρεκκλίνῃ στὴ φανταστικὴ περιπλάνηση τοῦ ἐλαφροῦ περιστεριοῦ, πὺν θὰ νόμιζε, καθὼς λέγει ὁ Κάντ, πὺν ἀφοῦ πετᾷ τόσο ἐλεύθερα στὸν ἀέρα, πὺν τοῦ ἀντιστέκεται, θὰ πετοῦσε πολὺ πιὸ ἐλεύθερα στὸν ἄδειο ἀπὸ ἀέρα χῶρο. ¹⁾ Ὁ λόγος ἔχει τὴ φυσικὴ τάση νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα γιὰ νὰ πετάξῃ ἀνενόχλητα στὸ κενό. Ἐκεῖ ὅμως χάνεται. Ἐκεῖ δὲν τοῦ ὄντιστέκεται τίποτε, ἐπειδὴ κι' ὁ ἴδιος δὲν εἶναι πιά τίποτε. Τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἀληθινὴ, τὴν γνήσια κίνηση καὶ ὑπόσταση τοῦ λόγου. Ὁ λόγος, πὺν δὲν στηρίζεται στὸ ἄλογο ἔδαφος τῆς πραγματικότητος καὶ δὲν τρέφεται ἀπὸ τὶς οὐσίαις της, μὰ μένει διαφανὴς καὶ καθαρὸς ἀπὸ κάθε ἀγγιγμα καὶ κάθε χυμὸ τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, δὲν ἔχει ὑπόσταση. Χωρὶς τὴ ζωὴ μας θᾶταν ὁ λόγος μας χωρὶς ζωὴ,—χωρὶς τὸ πάθος μας θὰ σκορπίζονταν ἀδιάφορος· σ' ὅλες τὶς κατευθύνσεις,—χωρὶς τὸ αἷμα μας δὲν θᾶταν ἀληθινός. Μὲ αὐτὰ δὲν θέλομε βέβαια νὰ ποῦμε, πὺν ὁ λόγος μας πρέπει νὰ ὑπηρετῇ κάθε σκοτεινὴ ζωικὴ μας τάση, τὰ πάθη μας καὶ τὶς ὀρέξεις τοῦ αἵματός μας. Αὐτὲς ὅλες οἱ κατώτερες κλίσεις δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὴ Ζωὴ, πὺν δὲν ἀρχίζει παρὰ μετὰ τὴν ὑπερνίκησή τους, μὲ τὸ Πάθος, πὺν τὶς ξεπέρασε, καὶ μὲ τὸ Αἷμα, πὺν εἶναι ἕτοιμο νὰ χυθῇ γιὰ τὴ μεγάλη θυσία. Ὁ λόγος, σὰν μιὰ δύναμη ἀνώτερη τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, δὲν κατεβαίνει ὡς τὰ χαμηλὰ ἐκεῖνα στρώματά μας, ὅπου βασιλεύουν οἱ τα-

1. Kant, Kritik der reinen Vernunft, Einleitung δευτέρας ἐκδόσεως III.

πεινὲς ζωϊκὲς ἀδυναμίες, γιὰ νὰ τὶς ὑπηρετήσῃ. Ἡ «λογικὴ», ποὺ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ὄπλα μας γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν φυσικῶν καὶ βιωτικῶν ἀναγκῶν μας, δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὸ Λόγο τῆς ἀνώτερης Ζωῆς. Ὁ ἀνώτερος λόγος εἶναι ἡ δύναμη, ποὺ τείνει νὰ μᾶς κάμῃ κύριους τοῦ παντός· ἡ καθημερινὴ λογικὴ εἶναι δούλη τῆς ἀδυναμίας τῆς σάρκας μας. Στὴ δουλεία αὐτὴ δεσμευμένη δὲν κινδυνεύει νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸν προορισμὸ τῆς καὶ νὰ χαθῇ. Ὁ ἀνώτερος ὅμως λόγος μπορεῖ νὰ κάμῃ κατάχρηση τῆς ἐλευθερίας του. Ζητᾷ τὸ πᾶν, μὰ πολὺ εὐκόλα μπορεῖ νὰ πλανηθῇ στὸ μηδέν. Ποιὸς θὰ τὸν κρατήσῃ στὴν πραγματικότητα καὶ στὴν ἀλήθεια; Ποιὸς θὰ τὸν δεσμεύσῃ μέσα στὰ ὄρια τῆς ὑποστάσεώς του; Ὅχι βέβαια πάλι λογικὲς δυνάμεις. Ὁ καθαρὸς λόγος, ἂν ἀφεθῇ στὸν ἑαυτὸ του, θὰ χαθῇ στὸ κενό. Γιὰ νὰ μὴν ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, πρέπει νὰ συνδεθῇ ἄρρηκτα μὲ ἄλογες δυνάμεις, ποὺ θὰ τοῦ δώσουν περιεχόμενο, βάρος καὶ κατεύθυνση. Γιὰ νὰ μὴν παρασύρῃ καὶ τὴ δική μας τὴν ὑπαρξὴ στὸ κενὸ τῆς φαντασίας, τῶν δυνατοτήτων καὶ τοῦ παιχνιδιοῦ, πρέπει νὰ τὸν συνδέσωμε ἄρρηκτα μὲ τὴ δική μας τὴν πραγματικότητα—πρέπει νὰ τὸν ζήσωμε κι’ αὐτὸν σὺν δική μας πραγματικότητα. Πραγματικὴ ὅμως δὲν εἶναι ἡ ζωὴ κάθε ἀνθρώπου. Πολλοὶ τὴν ζοῦν σὰν νὰ μὴν τὴν ζοῦσαν: ἀσυνείδητα. Πολλοὶ τὴν φερνοῦν σὰν ὄνειρο, σὰν γενικότητα, σὰν δυνατότητα. Δὲν ἔχουν συνείδηση τῆς μοναδικότητός της, τοῦ βάρους της, τῆς πραγματικότητός της. Ἄλλοι συσκοτίζουν αὐτὴ τὴ συνείδηση, γιὰτὶ δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ τὴ σηκώσουν. Σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀνυπόστατους ὁ λόγος δὲν μπορεῖ ν’ ἀχῆ ὑπόσταση. Γιὰ νὰ ζήσῃ κανεὶς πραγματικὰ πρέπει νὰ νοιώσῃ τὴ μοναδικότητα τῆς ἀτομικῆς του φύσεως καὶ τῆς ἀτομικῆς του ἱστορίας. Μιὰ βίωση, ποὺ μᾶς κάμνει νὰ νοιώσωμε τὴ μοναδικότητα αὐτῆ, εἶναι ὁ γνήσιος ΕΡΩΣ. Ὅχι ὁ ἔρως, ποὺ ζοῦμε σὰν μιὰ δυνατότητα, μὰ σὰν ἀνάγκη. Ὁ ἔρως ὁ τόσο βαθειὰ κι’ ἀναγκαῖα δεμμένος μὲ δλόκληρη τὴν ὑπαρξή μας, ὥστε τὸ τέλος του θὰ σήμαινε καὶ τὸ τέλος μας. Ἐνὰ εἶναι τότε τὸ πάθος μας γιὰ τὸν Ἐνὰ. Ἡ συγκεκριμένη, μοναδικὴ κι’ ἀντικατάστατη ὑπαρξὴ τοῦ Ἐνός, ποὺ τὴν ὀνομάζομε ΣΩΜΑ

1) Βλ. Demetrios Kapetanakis, Liebe und Zeit, Heidelberg, σελ. 7 καὶ ἑπ.

του, κάμνει καὶ μᾶς συγκεκριμένους, μοναδικούς κι' ἀναντικατάστατους. Ἔτσι ἀποκτοῦμε καὶ μεῖς σῶμα, ὑπόσταση. Ἔτσι κι' ὁ λόγος, ποὶ συνδέεται μὲ τὸν ἔρωτα, γίνεται κι' αὐτὸς πραγματικός. Τὸ πάθος γιὰ τὴν ἰπτή, τὴ συγκεκριμένη ὑπαρξὴ τοῦ Ἐνός,—τὸ πάθος, ἀπ' ὅπου πηγάζει καὶ παίρνει τώρα τὴν κατεύθυνσή του ὁ λόγος, δὲν τὸν ἀφήνει νὰ φύγῃ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ πραγματικοῦ. Τὸ σῶμα τοῦ Ἐνός, ποὶ γίνεται τὸ κέντρο τοῦ παντός, καλεῖ τὸν ἐρῶντα λόγο ν' ἀσκήσῃ ἐπάνω του τὴ δύναμή του. Κι' ὁ λόγος, ποὺ στρέφεται κι' ἀσκεῖται γύρω κ' ἐπάνω σὲ κάτι τὸ τόσο πραγματικό, ὅσο εἶναι τὸ ἐρώμενο σῶμα γιὰ τὰ μάτια τοῦ ἐρῶντος, διατρέχει λιγώτερο τὸν κίνδυνο νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, νὰ χαθῆι στὸ κενό. Ὄταν μάλιστα τὸ ἐρώμενο σῶμα εἶναι ἀξύπνητο, ἀμόρφωτο ἀκόμη καὶ καλεῖται ὁ λόγος νὰ τὸ ξυπνήσῃ, νὰ τὸ μορφώσῃ, νὰ τὸ παιδεύσῃ, νὰ τὸ κάμῃ σῶμα ἀξίου πολίτη, τότε ὁ κίνδυνος εἶναι μικρότερος ἀκόμη. Ὁ γεμᾶτος ἔρωτα λόγος παίρνει τότε πολιτικὴ ἀποστολή. Καὶ μιὰ τέτοια ἀποστολή δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἡ Πολιτεία εἶναι ἡ ὑψιστὴ πραγματικότης. Ὅτιδήποτε τὸ μὴ πραγματικό δὲν ἔχει θέση μέσα της. Κι' αὐτοὶ οἱ θεῖοι ποιητὲς δὲν ἔχουν θέση στὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος. Τὸ ὄνειρο θὰ μπορούσε νὰ τὴν διαλύσῃ—νὰ διαλύσῃ τὰ σώματα ποὺ τὴν ἀποτελοῦν. Ἡ πολιτεία βρίσκει τὴν ἐνσάρκωσή της στὰ σώματα τῶν πολιτῶν της, ὅπως καὶ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα βρίσκει ἀντικειμενικὴ βεβαίωση τῆς ἰπτῆς του ὑποστάσεως μέσα στὴν πολιτεία. Ὁ ἔρως μὲ τὴν πολιτικὴ ἀποστολή, τὸ πάθος γιὰ τὸ σῶμα, ποὺ ἐνσαρκώνει τὴν πολιτεία, εἶναι τὸ πιὸ πραγματικὸ πάθος. Ὁ παιδαγωγικὸς ἔρως δὲν βρίσκει τὴν πλήρωσή του παρὰ στὴν πραγματοποίησή του. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ὑπάρχει πραγματικώτερον φιλοσοφία ἀπὸ τὴν πλατωνική: Ὁ λόγος της πηγάζει, τρέφεται καὶ παίρνει τὴν κατεύθυνσή του ἀπὸ τὸν ἔρωτα μὲ τὴν πολιτικὴ ἀποστολή. Ἔτσι κρατιέται γερὰ στὴν πραγματικότητα καὶ καταπολεμᾷ μὲ πάθος κάθε τάση φυγῆς στὸ κενό, κάθε σκέψη ποὺ δὲν ἔχει ὑπόσταση. Κάθε τέτοια τάση καὶ σκέψη θάταν καταστρεπτικὴς γιὰ τὴν πολιτεία, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν νέων της. Κι' ὅμως στὰς Ἀθήνας κυκλοφοροῦσαν καὶ δροῦσαν τότε ἐλεύθερα ἀνθρώποι σὺν τὸν Εὐθύδημο καὶ τὸν ἀδελφὸ του, ξερορίζωμένοι κι' ἀνέραστοι πλάγητες,

ποὺ κυνηγοῦσαν τοὺς πλούσιους νέους ὄχι ἀπὸ πάθος γιὰ τὴν ὑπόστασή τους καὶ γιὰ τὴν ὑπόσταση τῆς πολιτείας, μὰ γιὰ νὰ τοὺς πουλήσουν σὰν ἔμποροι μαθήματα, ποὺ δὲν μποροῦσαν νά ναι—κι' ὡς τὰ διαφήμιζαν ὅπως οἱ σοφιστὲς τοῦ διαλόγου μας—μήτε μαθήματα σοφίας μήτε ἀρετῆς.¹⁾ Ἡ σοβαρότης τοῦ ξεροζωμένου καὶ τοῦ ἀνέραστου εἶναι πάντα ὑπόπιη. Τὸ Σῶμα, ἡ μοναδικὴ δηλαδή κι' ἀναντικατάστατη, ἡ ἀπτή καὶ συγκεκριμένη ὑπαρξία, τοῦ μαθητῆ δὲν ὑπάρχει γι' αὐτόν. Σὲ ποιὰν ὕλη λοιπὸν θὰ μποροῦσε ν' ἀσκηθῆ ἢ μορφωτικὴ του—ἂν ὑπῆρχε—δύναμη;—Τέτοιαν ὅμως δύναμη δὲν θὰ περίμενε κανεὶς ἀπὸ ἄνδρες σὰν τὸν Εὐθύδημο καὶ τὸν Διονοσόδορο. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Σωκράτη, ποὺ τοὺς παρακαλοῦσε νὰ ἐπιδείξουν τὴν τέχνη τους ἐπάνω στὸν Κλεινία, ἔτρεψε ἀπὸ συγκρατημένη ὀργή πρὶν ἀκόμη δῆ τὰ κατορθώματά τους. Ὅσα γνώριζε ἤδη γι' αὐτοὺς ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ τοὺς καταδικάσῃ ἀπὸ τὰ πρὶν. Κι' ὅμως τοὺς προκαλεῖ νὰ ἐπιδειχθοῦν γιὰ ν' ἀποκαλύψουν μόνοι τους τὴν κενότητά τους. Κι' αὐτοί, πέρα ἀπὸ κάθε προσδοκία, σπρώχνουν τὸ ξεσκεπάσμα τους ὡς τὸ πιὸ γελοῖο σημεῖο.

Τί γνώριζε ὅμως ὁ Σωκράτης γιὰ τοὺς δυὸ σοφιστὲς, ὥστε νὰ τοὺς καταδικάσῃ πρὶν ἀκόμη δῆ τὴν ἐπίδειξή τους;—Πρῶτα τὴν προέλευσή τους. «Οὗτοι τὸ μὲν γένος, ὡς ἐγώ μαι, ἐντεῦθεν ποθέν εἰσιν ἐκ Χίου, ἀπόκησαν δὲ εἰς Θουρίους, φεύγοντες δὲ ἐκεῖθεν πόλλ' ἤδη ἔτη περὶ τούσδε τοὺς τρόπους διατρίβουσιν» (271c).—Οἱ δυὸ ἀδελφοὶ εἶναι λοιπὸν ἀπάτριδες. Ἀφοῦ ἐγκατέλειψαν τὴν πρώτη πατρίδα τους κ' ἐξωρίσθησαν ἀπὸ τὴ δεύτερη, δὲν φαίνονται νάχουν πιά καμμιά πατρίδα. Ξεροζωμένοι ἀπὸ κάθε ἔδαφος δὲν φαίνονται ν' ἀγωνιοῦν, νὰ πονοῦν γιὰ τὸ ξεροζωμά τους. Κάθε ἄλλο μάλιστα. Σὰν ἀναγγέλλουν, πὼς κατέχουν τὴ σοφιστικὴ τέχνη, στὰ πρόσωπά τους θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ δῆ τὴ χαρὰ, τὴν περηφάνεια τοῦ λόγου, ποὺ ἐλευθερώθηκε ἀπὸ κάθε δεσμὸ κι' ἀσκήθηκε στὴν ἐκτέλεση τῶν πιὸ ἐκπληκτικῶν, τῶν πιὸ ἀπίστευτων ταχυδακτυλογιῶν. Δὲν νοιώθουν ὀδυνηρὰ τὸ ξεροζωμά τους, γιατί δὲν παίρνουν στὰ σοβαρὰ τὴ ζωὴ τους. Κάποιος ἄλλος θὰ μποροῦσε, ἂν καὶ ξεροζωμένος, νὰ μὴ χάσῃ τὴν ὑπόστασή του.

1) Πλάτωνος, Σοφιστής 231 d—e.

Θὰ μπορούσε νὰ βρῆ νέο ἔδαφος—κι' ὡς μὴν ἦταν τὸ ἔδαφος τῆς στενῆς πατρίδας — γιὰ νὰ ριζώσει. Θὰ μπορούσε νὰ θρέψῃ καὶ νὰ πληρώσῃ τὸ λόγο του μὲ τὸ αἷμα τῆς πληγωμένης, γυμνῆς κι' ἀπροφύλακτης ρίζας του. Γι' αὐτὸ ὅμως θάταν ἀναγκαῖα μιὰ βαθειά, μιὰ σκληρὴ σοβαρότης, — μιὰ ὑπαρξή, ποὺ θάταν πρόθυμη ν' ἀγοράσῃ τὴν ἀλήθειά της καὶ τὴν πραγματικότητά της ἔστω καὶ μὲ τὸν πιὸ ἀβάστακτο πόνο, — μιὰ ὑπαρξή, ποὺ τὴν κατέχει ἡ φιλοσοφία. Οἱ δύο σοφιστὲς ὅμως, ἂν καὶ βεβαιώνουν, πὼς ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ μεταδώσουν τὴ σοφία, δὲν δείχνουν διόλου τὴ σοβαρότητα ἐκείνη, ποὺ συνδέεται μὲ τὸ πάθος γιὰ τὴ σοφία. Κι' αὐτὸ ἀκόμη τὸ ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ συνενώνουν τὶς δυνάμεις τους γιὰ νὰ ἐπιδείξουν τὴν τέχνη τους πρέπει νὰ φανῆ ὑπόπτο. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ζήτημα ἀτόμων. Ἡ φιλοσοφικὴ μετὰδοση εἶναι ζήτημα ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα σὲ δύο ἄτομα. Κάθε ἐπέμβαση τρίτου θὰ τὴν ταραξέ. Ἡ ἐπικοινωνία γεννᾶται στὴν ἀπόλυτα προσωπικὴ σχέση δύο ὑπάρξεων, ποὺ ὁ ἔρωσ ἐνώνει. Γιὰ τοὺς δύο σοφιστὲς ὅμως ἡ διδασκαλία τῆς τέχνης τους δὲν φαίνεται νὰ στηρίζεται στὴν προσωπικὴ ἐπικοινωνία. Ζητοῦν νὰ ἐπιδείξουν καὶ οἱ δύο μαζί τὶς ἱκανότητές τους, ὅπως ἀκριβῶς οἱ ἀκροβάτες, ποὺ γιὰ νὰ καταπλήξουν τοὺς θεατὲς συνενώνουν τὶς δυνάμεις τους. Οἱ δυνάμεις καὶ ἡ ἐπιδεξιότης ἑνὸς μόνου δὲν θάταν ἀρκετὲς νὰ προξενήσουν τὴν ἐντύπωση, ποὺ ξεσπᾷ σὲ θορυβώδεις ἐπευφημίες. — Αὐτὲς μόνο θάλεγε κανεὶς πὼς ἐπιδιώκουν οἱ δύο ἀδελφοί, ὅταν βεβαιώνουν, πὼς κατέχουν τὴν τέχνη νὰ μεταδίδουν «κάλλιστ' ἀνθρώπων καὶ τάχιστα» τὴν ἀρετή. Τὰ βλέμματά τους (273d) ὑπόσχονται στοὺς θεατὲς θέαμα καταπληκτικώτερο κι' ἀπὸ τὸ πιὸ καταπληκτικὸ σωματικὸ κατόρθωμα. Ἀκόμη κι' ἂν δὲν γνωρίζῃ κανεὶς τὸ παρελθόν τους, ὑποπτεύεται, πὼς ὁ νέος, ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ ἐπιδειχθοῦν, δὲν πρόκειται νὰ τοὺς χρησιμεύσῃ σὰν μαθητὴς, μὰ σὰν ὄργανο, σὰν ἀντίπαλος ἀναγκαῖος γιὰ νὰ δώσουν τὴν καταπληκτικὴ παλαιστικὴ τους παράσταση. Ὅταν μάλιστα γνωρίζῃ κανεὶς — ὅπως ὁ Σωκράτης — τὸ παρελθόν τους, δὲν ἔχει πιά ὑποψία, μὰ βεβαιότητα γι' αὐτό. Ὡς τώρα οἱ δύο ἀδελφοὶ ἦταν κυριολεκτικῶς «πάμμαχοι». Ὅχι μόνο σὰν τοὺς Ἀκαρνᾶνες, τοὺς περίφημους παγκρατιαστὲς ἀδελφούς: «Ἐκείνω μὲν γὰρ τῷ σώματι μόνον οἶω τε μάχεσθαι, τούτῳ δὲ πρῶτον μὲν τῷ σώματι δεινοτάτῳ ἐστὶν καὶ μάχη,

ἢ πάντων ἔστι κρατεῖν—ἐν ὄπλοις γὰρ αὐτῷ τε σοφῶ πάνυ μάχεσθαι καὶ ἄλλον, ὅς ἂν διδῶ μισθόν, οἷω τε ποιῆσαι—ἔπειτα τὴν ἐν τοῖς δικαστηρίοις μάχην κρατίστω καὶ ἀγωνίσασθαι καὶ ἄλλον διδάξει λέγειν τε καὶ συγγράφεσθαι λόγους οἷους εἰς τὰ δικαστήρια. Πρὸ τοῦ μὲν οὖν ταῦτα δεινὸν ἦσθην μόνον. .» Πῶς λοιπὸν ὅταν ἀκούει τώρα ἕξαφνα ὁ Σωκράτης, πὼς στίς τόσες τους ἱκανότητες πρόσθεσαν ἤδη καὶ τὴν τέχνη νὰ μεταδίδουν τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ σοφία, νὰ μὴ συνδέση καὶ τὸ καινούριο τους ἀπόκτημα μὲ τὰ παλιὰ καὶ νὰ μὴν τὸ θεωρήσῃ σὰν συμπλήρωμα τῆς παγκρατιαστικῆς τέχνης; (272). Δὲν εἶχε λοιπὸν δίκηο νὰ ἐξεγερθῇ ὁ φιλόσοφος βλέποντας τοὺς ἀγύρτες αὐτοὺς νὰ διαφημίζουν τοὺς ἑαυτοὺς τῶν σὰν διδασκάλους τῶν πρὸ ἱερῶν μαθημάτων; Ἡ ὀργὴ του ὅμως δὲν φαίνεται παρὰ κρυμμένη πίσω ἀπὸ τὰ λόγια του καὶ τὰ κινήματά του. Τοὺς φέρεται σὰν νὰ τοὺς ἐπαιρνε στὰ σοβαρά. Τοὺς παραδίδει τὸν ἀγαπημένο Κλεινία γιὰ νὰ κάμουν ἐπάνω του τὴν ἐπίδειξή τους. Τοὺς τονίζει τὸ δικό του καὶ τὸ γενικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ νέου. Ἡ φωνὴ του εἶναι ἡ φωνὴ τῆς πόλεως.— Ἐπάνω στὴν ἀπτὴ πραγματικότητα τοῦ Κλεινία, ποὺ περιβάλλει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς πόλεως,—ἐπάνω στὸ σῶμα τοῦ νέου, ποὺ αἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐμπιστεύονται, θάσπαζε ἴσως ἡ ἐπιπολαιότης τῶν δύο σοφιστῶν. Αὐτοὶ ὅμως δὲν βλέπουν τὸν Κλεινία σὰν σῶμα. Μπορεῖ νὰ τὸν βλέπουν σὰν σάρκα — τοὺς ξεφεύγει ὅμως ἡ συγκεκριμένη κι' ἀναντικατάστατη ὑπαρξὴ του, ποὺ μόνο ὁ ἔρωις ἀποκαλύπτει. Πῶς νὰ προσκρούσουν καὶ νὰ ξυπνήσουν ἐπάνω στὴν πραγματικότητα τοῦ νέου, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει γιὰ τὰ μάτια τους ἡ πραγματικότης αὐτή; Θ' ἀσκήσουν ἐπάνω του τίς δακτυλουργίες τοῦ ἐξαρθρωμένου, τοῦ «ξεβιδωμένου» τους λόγου, χωρὶς καμμιά συνείδηση κ' εὐθύνη γιὰ τὴν πράξη τους—χωρὶς κἂν νὰ ξέρουν εἰς βάρος τίνος κάμνουν τὴν παράστασή τους—χωρὶς νὰ ὑποπτεύωνται, πὼς ἀνάμεσα στοὺς θεατὲς ὑπάρχουν καὶ κείνοι, ποὺ δὲν ἀνέχονται τὴν ἔλλειψη αὐτὴ κάθε σοβαρότητος σὲ ζητήματα ποὺ θίγουν τὸ λόγο καὶ τὴν ὑπόστασι τοῦ ἀγαπημένου νέου. Ὁ χῶρος δὲν εἶναι κατάλληλος γιὰ τὴν ἐπίδειξη τῶν δύο ἀδελφῶν. Τὰ τεχνάσματά τους δὲν ξεγελοῦν καὶ δὲν ἐκπλήττουν παρὰ τοὺς ἀνώνυμους ὁμοίους τους (303d), ποὺ δὲν παίρνουν οὔτε τὸν ἑαυτό τους, μὰ οὔτε καὶ τίποτε ἄλλο στὰ σοβαρά. Ὁ ξεριζωμένος, ὁ ἄδειος λόγος θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσῃ

τὸν ἄνθρωπο ὡς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γελωτοποιοῦ. Οἱ λογικὲς ἀγυρτείες τῶν δύο σοφιστῶν δὲν θὰ ἐνδιέφεραν κανένα, ἂν δὲν μᾶς ἔδειχναν ὡς ποῦ μπορεῖ νὰ φθάσῃ ὁ λόγος, ποῦ δὲν παίρνει περιεχόμενο, ζωὴ καὶ ὑπόσταση ἀπὸ τὸν ἔρωτα.

Οἱ λογικὲς ταχυδακτυλουργίες τῶν δύο ἀδελφῶν δὲν εἶναι βέβαια παρὰ σοφίσματα—ἐσφαλμένοι δηλαδή συλλογισμοί, ποῦ γίνονται μὲ τὴν προθέσιν νὰ ξεγελάσουν, νὰ ἐξαπατήσουν τὸν ἄλλο.—“Ὅπως «τὰ μὲν ἄγυρος, τὰ δὲ χρυσὸς ἐστὶν ἀληθῶς, τὰ δ' ἐστὶ μὲν οὐ, φαίνεται δὲ κατὰ τὴν αἴσθησιν, οἷον τὰ μὲν λιθαργύρινα καὶ τὰ καττιτέρινα ἀγυροῦ, τὰ δὲ χαλκοβάφρινα χρυσᾶ», ἔτσι «καὶ συλλογισμοὶ καὶ ἔλεγχος ὁ μὲν ἐστὶν, ὁ δ' οὐκ ἐστὶ μὲν, φαίνεται δὲ διὰ τὴν ἀπειρίαν¹⁾». Τὴν ἀπειρία τῶν κανόνων τῆς τυπικῆς λογικῆς ἐννοεῖ βέβαια ἐδῶ ὁ Ἀριστοτέλης. Δὲν εἶναι ὅμως μόνο αὕτη ἡ ἀπειρία, ποῦ θὰ μπορούσε νὰ μᾶς κάμῃ νὰ γελασθοῦμε γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια μιᾶς σκέψεως. Μιὰ σκέψη μπορεῖ νὰ εἶναι τυπικὰ ἀπόλυτα ὀρθή, κι' ὅμως νὰ μὴν εἶναι φιλοσοφικὰ ἀληθινή,—ὅπως καὶ μιὰ σκέψη μπορεῖ νὰ εἶναι τυπικὰ ἐσφαλμένη, κι' ὅμως ἡ φιλοσοφικὴ τῆς ἀλήθεια νὰ εἶναι βαθειά. Στὸ φιλοσοφικὸ λόγο ἀποκαλύπτονται ἄβυσσοι, ποῦ δὲν μπορούν νὰ ἐκφραστοῦν παρὰ μὲ παραλογισμοὺς καὶ παραδοξολογίες. Οἱ περίφημες «ἀπορίες» τοῦ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου, ποῦ στηρίζονται σὲ ἐσφαλμένη σκέψη, μᾶς γεννοῦν φιλοσοφικὲς ἀνησυχίες, ποῦ δὲν προκαλοῦν οἱ σωστὲς λύσεις, ποῦ ἔδωσε σ' αὐτὲς τὶς ἀπορίες ὁ Ἀριστοτέλης. Εἶπαμε παραπάνω, πὼς ὁ λόγος, στὴν τάση του νὰ μᾶς κάμῃ κύριους τοῦ παντός, φθάνει ὡς τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων του, ὅπου καὶ σπάζει. Τὸ σπάσιμό του ἐκδηλώνεται συχνὰ σὰν λογικὸ σφάλμα. Σύμφωνα μὲ τὸν Κάρολ Γιάσπερς, σὲ ἀποφασιστικὰ σημεῖα κάθε ἀληθινῆς φιλοσοφίας, βρίσκομε τὰ λογικὰ σφάλματα τοῦ κύκλου καὶ τῆς ἀντιφάσεως.²⁾ «Κάθε φιλοσοφία» παρατηρεῖ ὁ φιλόσοφος³⁾ «ποῦ διορθώνεται μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν δῆθεν κύκλων καὶ ἀντιφάσεών της σὲ μονοσήμαντη ἀνακοίνωση γνώσεως, fällt gleichsam platt zu Boden, ἔχει γίνεи ἐντε-

1. Ἀριστοτέλους, Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων, I, 2.

2. Karl Jaspers, Vernunft und Existenz, σελ. 81.

3. Karl Jaspers, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 83.

λῶς κενή». Ἐκεῖνο λοιπόν, ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν ἀλήθεια τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως δὲν εἶναι ἡ αὐστηρὴ τήρηση τῶν κανόνων τῆς λογικῆς. Οἱ συλλογισμοὶ τῶν δύο σοφιστῶν τοῦ «Εὐθύδημου» δὲν ἐξοργίζουν τόσο τὸ Σωκράτη καὶ μᾶς, ἐπειδὴ εἶναι ἐσφαλμένοι. Κι' αὐτὸς ὁ Σωκράτης κάμνει συχνὰ συλλογισμούς, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν—καὶ χαρακτηρίσθηκαν—σοφιστικοί. Καθὼς ὅμως θὰ δεῖξωμε στὸ τρίτο κεφάλαιο αὐτῆς μας τῆς ἐργασίας, τὰ δῆθεν σοφίσματα τοῦ Σωκράτη δὲν μοιάζουν διόλου μὲ τὰ σοφίσματα τῶν σοφιστῶν. Οἱ ἀμφισβητήσιμοι συλλογισμοὶ τοῦ εἶναι σημεῖα μιᾶς ἀναμφισβήτητης ἀλήθειας—ἐνῶ καὶ οἱ ἀναμφισβήτητοι ἀκόμη συλλογισμοὶ τῶν σοφιστῶν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ σημεῖα ἀμφισβητήσιμης ἀλήθειας, ἀφοῦ «σοφιστικὴ» εἶναι, καθὼς τὴν χαρακτηρίζει ὁ Ἀριστοτέλης,¹⁾ κρυφωμένη σοφία, οὔσα δ' οὔ, καὶ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀποφαινομένης οὐσίας οὐκ οὔσης». Ἡ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια τῆς σκέψεως δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τίποτε τὸ ἐξωτερικό. Ἡ ἀλήθεια τῆς συμπίπτει μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς ζωῆς ἐκείνου, ποὺ τὴν κάμνει. Ἡ ὑπόστασίς της εἶναι μόνο ἡ δική του ὑπόσταση. Μερικὰ ἀπὸ τὰ σοφίσματα τοῦ Εὐθύδημου καὶ τοῦ Διονυσόδωρου δὲν θὰ ἦταν στὸ στόμα ἑνὸς ἄλλου σοφίσματα—στὰ χεῖλη ἑνὸς ἄλλου θὰ μᾶς διασκέδαζαν ἴσως σὰν ἄκακα κι' ἀφελῆ λογοπαίγνια—σὰν παραδοξολογίες χωρὶς λεπτότητα—ἴσως νὰ μᾶς ἔδιναν καὶ ρίγος ἢ καὶ ἴλιγγο φιλοσοφικό. Γι' αὐτὸ νομίζομε πὼς τὸ ζήτημα, ἂν οἱ συλλογισμοὶ, ποὺ ὁ Εὐθύδημος καὶ ὁ ἀδελφός του γελοιοποιοῦν μὲ τὸ ἦθος τους, εἶναι ἱστορικὰ δικοὶ τους συλλογισμοὶ ἢ σκέψεις ἄλλων, ποὺ ὁ Πλάτων θέλησε νὰ κτυπήσῃ χωρὶς ν' ἀναφέρει τὰ ὀνόματά τους, δὲν ἔχει σπουδαιότητα γιὰ τὴν φιλοσοφικὴ κατανόηση τοῦ διαλόγου, ποὺ μελετοῦμε. Ὁ Πλάτων δὲν συνηθίζει νὰ κρίνῃ μιὰ σκέψη ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸ ἦθος ἐκείνου, ποὺ τὴν κάμνει. Ἄν καὶ ἡ μιὰ, τελειωτικὴ, ἀντικειμενικὴ κ' αἰώνια ἀλήθεια ἀποτελεῖ στὸ πλατωνικὸ ἔργο τὸ τέρμα, ποὺ πρέπει νὰ προσπαθοῦμε μὲ ὅλες μας τὶς δυνάμεις νὰ φθάσωμε, καὶ ἰσχύει στὰ χεῖλη τοῦ Σωκράτη σὰν τὸ μέτρο γιὰ νὰ κρίνῃ κανεὶς κάθε βῆμα τῆς φιλοσοφικῆς προσπάθειας,—ἡ διαλεκτικὴ, ὁ διάλογος τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου, εἶναι ὡς τὴν ὑψιστὴ ἀποκάλυψη, ποὺ ζητᾶ νὰ ἐπιτύχῃ, μιὰ ζωὴ ἀνήσυχη, ποὺ γεννιέται ἀπὸ

1. Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων I, 6.

τὴν πάλῃ τοῦ ἀληθινοῦ μὲ τὸ ψεύτικο γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ὑψιστῆς ἀλήθειας, — μιὰ ζωὴ, ποὺ δὲν μᾶς παρουσιάζεται ἀπρόσωπη κι' ἀσώματη, μὰ μὲ φρεῖς τῆς ἄτομα ζωντανὰ μὲ ὁλόκληρη τὴν τραγικότητα — κάποτε τὴν κωμικότητα — τῆς προσωπικῆς του μοίρας. Δὲν πρόκειται γιὰ τὴν ἀχαλίνωτη κίνηση μιᾶς ξεριζωμένης κι' ἀναιμικῆς σκέψεως, μὰ γιὰ τὴ δραματικὴ κίνηση ποὺ ξεπηδᾷ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα ἑνὸς ἀτόμου, ποὺ δὲν ἐκφράζει τὴν ὑπαρξὴ του μόνο μὲ σκέψεις, μὰ καὶ μὲ λόγο καὶ χειρονομία, ὄχι γιὰ νὰ ὠθήσῃ τὸν ἄλλο — πάλι ἓνα ἄτομο — σ' ἐξωτερικεύσεις γνώμων του, μὰ γιὰ τὸν ξυπνήσῃ, νὰ τὸν καθοδηγήσῃ, νὰ τὸν μορφώσῃ, νὰ τὸν σώσῃ. Σὲ μιὰ τέτοια κίνηση δὲν κατέχουν οἱ μονάχες σκέψεις τὴν πρώτη θέση. Τὴ σχέση τους μὲ τὴν ἀλήθεια δὲν τὴν προσδιορίζει ἡ σχέση τους μὲ τὴν ὀρθότητα. Τὸ βάθος ἀπ' ὅπου πηγάζουν, — ἡ σοβαρότης, ποὺ τὶς συγκρατεῖ, — ἡ γνησιότης τῆς προσπάθειας, ποὺ τὶς γεννᾷ, — ὁ ἔρωσ ποὺ τὶς διαπυρώνει, — τὸ πάθος καὶ τὸ ἦθος εἶναι οἱ δυνάμεις ποὺ προσδιορίζουν τὴν ἀλήθεια αὐτῆς τῆς σκέψεως. Ἐάν ὁ Πλάτων θέλησε νὰ κτυπήσῃ στοὺς σοφιστὲς τοῦ «Εὐθύδημου» ὠρισμένους ἀντιπάλους του, σὰν τὸν Ἀντισθένη παραδείγματος χάριν, ποὺ ὑποστήριζε κι' αὐτὸς ὅπως ὁ Διονυσόδωρος τοῦ διαλόγου μας (286 καὶ ἐπ.) «τὸ μὴ εἶναι ἀντιλέγειν», θὰ τὸ ἔκαμε ὄχι μόνο ἐπαναλαμβάνοντας ἀπὸ τὸ στόμα τῶν σοφιστῶν του τὶς σκέψεις τῶν προσώπων, ποὺ ὑπονοοῦσε, μὰ καὶ δίνοντας στὶς σκέψεις αὐτὲς τὸ ἦθος, ποὺ ἠθέλε νὰ κτυπήσῃ. Ὁ Ἀριστοτέλης, ποὺ ἀφιέρωσε ὁλόκληρη πραγματεία¹) στὴ θεωρητικὴ μελέτη τῶν σοφισμάτων ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε συγκεκριμένη ὑπαρξὴ — ἀνεξάρτητα κι' ἀπὸ αὐτὴν ἀκόμη τὴ δική του συγκεκριμένη ὑπαρξὴ —, δὲν εἶχε θελήσει νὰ κάμῃ σχετικὰ μὲ τὰ σοφίσματα παρὰ ἓνα ἀπλὸ μάθημα λογικῆς. Ὁ Πλάτων ποὺ θέλησε νὰ κάμῃ σχετικὰ μὲ αὐτὰ φιλοσοφικὴ διδασκαλία, ἔγραψε τὸν «Εὐθύδημο». Κι' ἂν καταδίκασε τόσο αὐστηρὰ τὴν χρῆση τῶν σοφισμάτων, αὐτὸ ὀφείλεται στὴ βαθειὰ του ἀπέχθεια γιὰ τὴν ἔλλειψη ἀλήθειας, σοβαρότητος, ἠθους, — ἰδίως σὲ ζητήματα ποὺ ἀγγίζουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ νέου καὶ τὴ διαπαιδαγωγισὴ του.

¹ Ἡ ἔλλειψη αὐτῆς σοβαρότητος, ἠθους, ἢ ἔλλειψη ἔρωτος — (γνήσιος

1. Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων.

ἔρως σημαίνει πάντα σοβαρότητα καὶ ἦθος στὴν ὑπαρξή, ποὺ κατέχει),—ἀπὸ τοὺς σοφιστὲς τοῦ διαλόγου μας ἀπέναντι στὸ νέο, μᾶς γίνεται ὀλοφάνερη ἀπὸ τὴν πρώτη κα’ ὅλας στιγμὴ τῆς ἐπιδείξεώς τους. —«ὦ Κλεινία, πότεροί εἰσι τῶν ἀνθρώπων οἱ μανθάνοντες, οἱ σοφοὶ ἢ οἱ ἀμαθεῖς ;» εἶναι ἡ πρώτη ἐρώτηση, ποὺ ὑποβάλλει ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς σοφιστὲς—ὁ Εὐθύδημος—στὸ παιδί. Ἐρώτηση ψυχρὴ, ἀνόητη, ἀμφίβολη, ἀδιάφορη—τόσο ἀδιάφορη, ὥστε θὰ εἶναι ἀδιάφορο ὅποιον ἀπάντησε κα’ ἂν τῆς δώση κανεῖς. Ὁ νέος κοκκινίζει καὶ στὴν ἀπορία τοῦ ζητᾶ μὲ τὰ μάτια βοήθεια ἀπὸ τὸ Σωκράτη, ποὺ τὸν ἐνθαρρύνει μὲ θερμὰ λόγια. Τῇ στιγμῇ ἀκριβῶς ἐκείνη σκύβει ὁ Διονυσόδωρος ὅλος χαμόγελο στὸ αὐτὸ τοῦ Σωκράτη γιὰ νὰ προφθάσει νὰ τοῦ ἀναγγεῖλη ἀπὸ τὰ πρῖν, ὅτι «ὁπότερ’ ἂν ἀποκρίνηται τὸ μαιράκιον ἐξελεγχθήσεται». Πρῖν ὁ Σωκράτης προφθάσει νὰ παρακαλέσει νὰ «εὐλαβηθοῦν» τὸ παιδί, ὁ Κλεινίας ἀπάντησε ἤδη «ὅτι οἱ σοφοὶ εἶεν οἱ μανθάνοντες» παίρνοντας τὴ λέξη σοφὸς μὲ τὴ σημασία ἔξυπνος. Ἡ λέξη ὅμως ἔχει διπλὴ σημασία—σημαίνει κα’ αὐτὸ περίπου, ποὺ σημαίνει καὶ σήμερα στὴ γλῶσσα μας,—ὅπως καὶ ἡ λέξη μανθάνω, ποὺ δὲν θὰ πῆ μόνο μαθαίνω, μὰ καὶ καταλαβαίνω. Στηριγμένοι οἱ δύο σοφιστὲς στὴν ὁμωνυμία αὐτῇ, ἀντικρούουν δυὸ φορὲς τὸ νέο, ἀποδείχνοντάς του μὲ διπλὸ σόφισμα, πρῶτα πῶς «οἱ ἀμαθεῖς μανθάνουσιν, ἀλλ’ οὐχὶ οἱ σοφοί, ὡς σὺ οἶει», κα’ ἔπειτα, πῶς «οἱ σοφοὶ μανθάνουσιν, ἀλλ’ οὐχὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οὐκ εὖ σὺ ἄρτι Εὐθυδημῶ ἀπεκρίνω». — Ἡ σκηνὴ αὐτὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιδείξεως (275d—276c) δείχνει ὀλοκάθαρα τὸ ἦθος τῶν σοφιστῶν. Ἡ τρυφερότης τοῦ παιδιοῦ, ποὺ θὰ συγκινοῦσε ὅποιονδήποτε ἄλλον καὶ θὰ τὸν ἔκαμνε νὰ τὴ σεβασθῇ, ἀφήνει ἐντελῶς ἀσυγκίνητους αὐτούς, ποὺ παρουσιάζονται μὲ τὴν ἀξίωση νὰ γίνουν διδάσκαλοί του. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀκροατὲς ἔνοιωσαν τὴ σημασία τῆς σκηνῆς αὐτῆς σιωποῦν ἐκπεπληγμένοι (276d). Μὰ οἱ σοφιστὲς δὲν καταλαβαίνουν τί σημαίνει ἡ σιωπὴ αὐτῇ. «Γνοὺς ἡμᾶς ὁ Εὐθύδημος ἐκπεπληγμένους, ἴν’ ἔτι μᾶλλον θαυμάζοιμεν αὐτόν, οὐκ ἀνίει τὸ μαιράκιον, ἀλλ’ ἠρώτα, καὶ ὡσπερ οἱ ἀγαθοὶ ὀρχησταί, διπλᾶ ἔστρεφε τὰ ἐρωτήματα περὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἔφη· Πότερον γὰρ οἱ μανθάνοντες μανθάνουσιν ἢ ἐπίστανται ἢ ἢ μὴ ἐπίστανται ;» (276d). Καὶ ὁ Διονυσόδωρος βιάζεται ν’ ἀναγγεῖλη πάλι στὸ Σωκράτη, πῶς

κι' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα εἶναι σὰν τὸ πρῶτο. «Πάντ', ἔφη, τοιαῦτα ἡμεῖς ἐρωτῶμεν ἄφρυκτα» (276e).— Ἄφοῦ λοιπὸν ὅλο τέτοια εἶναι τὰ ἐρωτήματα τῶν σοφιστῶν καὶ τέτοια ἢ διδασκαλία τους, πῶς ὁ Πλάτων ἀρῆνει τὸ Σωκράτη του γὰ παρακολουθήσει μὲ ὑπομονὴ μιὰν ἐπίδειξη τόσο ἄδεια, τόσο ἀνόητη; Ἄν τὸ κέντρο τοῦ διαλόγου ἀποτελοῦσαν οἱ σοφιστὲς κι' ὄχι, καθὼς ξέρομε ὁ Κλεινίας,—κι' ἂν κύριος σκοπὸς του ἦταν μόνο τὸ ξεσκεπάσμα τῆς κενότητος καὶ τῆς ἀνοησίας τῶν σοφιστῶν, τότε ὁ διάλογος θὰ ἔπρεπε νὰ σταματήσει στὴν ἀρχὴ του. Τὰ πρῶτα λόγια τῶν σοφιστῶν τοὺς ξεσκεπάζουν ὀλόκληρους καὶ μῆς κάμνουν νὰ χάσουμε κάθε ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς μικρές τους κι' ἀσήμαντες ὑπάρξεις. Ὁ σκοπὸς ὅμως τοῦ διαλόγου εἶναι πολὺ βαθύτερος. Δείχνοντάς μας τί δὲν εἶναι φιλοσοφία, θέλει νὰ μᾶς κάμει νὰ αἰσθανθοῦμε τί εἶναι φιλοσοφία. Ξεσκεπάζοντάς μας τὴ φτώχεια τῆς ἀφιλόσοφης ζωῆς, θέλει νὰ μᾶς ἀποκαλύψει τὸν πλοῦτο τῆς φιλοσοφικῆς ζωῆς. Ἡ ἐπαφὴ τοῦ νέου μὲ τοὺς ψευτοδιδάσκαλους θὰ τὸν κάμει νὰ στραφῆ πρὸς τὸν γνήσιο διδάσκαλο. Ἄφοῦ ὁ Κλεινίας εἶναι τὸ κέντρο τοῦ διαλόγου, κι' αὐτὸς καὶ ἡ τύχη του μᾶς ἐνδιαφέρουν κυρίως, δὲν μπορούμε νὰ τὸν ἀφήσουμε τώρα, ποὺ οἱ σοφιστὲς τὸν ἔμπλεξαν καὶ τὸν στριγογυρίζουν μέσα στὸ στρόβιλο τῶν σοφισμάτων τους. Τὸ παιδὶ τὰ ἔχει χάσει. Ἰλιγγος τὸ κατέλαβε καὶ δὲν μπορεῖ ἀκόμη νὰ δῆ τὰ πράγματα. Μὰ πρέπει νὰ δῆ. Ἄν κατορθώσῃ νὰ νοιώσῃ τὴ σημασία αὐτῶν, ποὺ συμβαίνουν γύρω του, ἐπάνω του καὶ μέσα του, θὰ κάμει ἓνα μεγάλο βῆμα πρὸς τὸ δρόμο τῆς σωτηρίας. Ὅσο καθαρότερα δῆ τὰ πράγματα, τόσο τὸ βῆμα θὰ εἶναι μεγαλύτερο. Ἔργο λοιπὸν τοῦ Σωκράτη εἶναι νὰ βοηθήσῃ τὸ βλέμμα τοῦ παιδιοῦ στὴ σύλληψη τοῦ νοήματος τῶν πραγμάτων — νὰ χύσῃ ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο φῶς στὰ συμβαίνοντα. Γι' αὐτὸ πρέπει ὁ διάλογος νὰ συνεχισθῆ ὡς ἐκεῖ ποὺ τὸ παιδί, ἀφοῦ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὸν στρόβιλο, ὅπου τὸν παρέσυραν οἱ σοφιστὲς, ἀφοῦ συνέλθει ἀπὸ τὸν ἀνόητο ἱλιγγο κ' ἐπιστρέψει στὸν ἑαυτό του, θ' ἀποκτήσῃ τὴ δύναμη νὰ κρίνῃ καὶ νὰ καταδικάσῃ μὲ τὸ πῶ καταφρονητικὸ γέλοιο αὐτοῦς, ποὺ μὲ τὴν ἀλλόκοτη στάση τους τόσο τὸν εἶχαν σαστίσει στὴν ἀρχή. Τὸ παιδί θὰ περίμενε ἀπ' αὐτοῦς μιὰ διδασκαλία στηριγμένη στὴ θερμὴ ἐκείνη σχέση, ποὺ τὸν ἔνωσε μὲ τὸ Σωκράτη. Ἡ ἐπιθυμία νὰ ὠφεληθῆ «τὴν μεγίστην ὠφε-

λίαν» θὰ τὸ ἔκαμε ν’ ἀνοίξη ὀλοπρόθυμα τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν του γιὰ νὰ δεχθῆ τοὺς πρώτους διδακτικοὺς λόγους. Ἀντὶ ὅμως γι’ αὐτοὺς εἶδε νὰ ὀρμοῦν ἐπάνω του, ὄχι γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν, μὰ γιὰ νὰ παλαίψουν μαζί του, τ’ ἀντιπνευματικὰ κ’ ἐχθρικὰ βάρη τῶν δυὸ δῆθεν διδασκάλων του. Τὸ κτύπημα εἶναι ὀδυνηρὸ στὴν ἀρχή. Νοιώθει νὰ τὸν ρίχνουν κάτω, νὰ τὸν ἐξευτελίζουν, νὰ γελοῦν εἰς βάρος του. Πρὶν ὅμως προφθάσει ν’ ἀναπνεύσῃ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπίθεση, δέχεται καὶ δεύτερη (276 b—c). Τρίτη καὶ τέταρτη ἀκολουθοῦν. Ὁ Σωκράτης βλέπει τὸ παιδί νὰ πνίγεται (277 d). Εἶναι καιρὸς πιά νὰ ἐπέμβῃ γιὰ νὰ ρίξῃ τὸ πρῶτο φῶς. Στὸ τρίτο κεφάλαιο τῆς μελέτης αὐτῆς θὰ ἐξεσάσωμε λεπτομερέστερα τὸ θαυμαστὸ ρόλο τοῦ Σωκράτη στὸ διάλογο. Ὁ φιλόσοφος δὲν παύει νὰ κάμνῃ πὼς περιμένει καὶ τὸ σοβαρὸ, τὸ γνήσιο ἀπὸ τοὺς σοφιστῆς. Ὁχι ἐπειδὴ τὸ περιμένει ἀκόμη. Ὁχι γιὰ καὶ τοὺς κάμῃ νὰ συνέλθουν. Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἐλπίς σωτηρίας γι’ αὐτοὺς τοὺς δυό. Τονίζοντας ὅμως τί θ’ ἀπαιτοῦσε ἀπ’ αὐτούς, φωτίζει ὁ Σωκράτης τὴν ψυχὴν τοῦ νέου. Καὶ τὸ ἀξιοπρόσεκτο εἶναι, πὼς ὅσο ἀυστηρότερος γίνεται στὶς ἀξιώσεις του, τόσο οἱ σοφιστῆς ἀπομακρύνονται ἀπὸ κάθε σοβαρότητα — σὰν νὰ καταλάβαιναν τὴν πρόθεσή του καὶ σὰν νὰ ἤθελαν νὰ τὸν βοηθήσουν στὴν παιδαγωγικὴν του προσπάθεια. Ὁ Κλεινίας δὲν ἀργεῖ ν’ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν ψυχρή, τὴν ἀνέραστη σφαῖρα τῶν σοφιστῶν, ὅπου δὲν ὑπάρχει γι’ αὐτὸν καμμιά συμπάθεια, καμμιά φροντίδα, κανένα στήριγμα, γιὰ ν’ ἀποσυρθῆ κοντὰ στὸ Σωκράτη, πού τὸν ἀγαπᾷ καὶ τὸν στηρίζει Ἐκεῖ ξαναυρῖσκει τὸν ἑαυτό του καὶ νοιώθει ὅλη τὴν ἀπόσταση, πού χωρίζει τὴν σοβαρότητά του ἀπὸ τοὺς σοφιστῆς, πού δὲν ἀργοῦν νὰ γίνουν στὰ μάτια του γελωτοποιοί. Ἀφοῦ πέσουν ἀπὸ ἀνοησία σὲ ἀνοησία, ὑποστηρίζουν στὸ τέλος πὼς εἶναι παντογνώστες, πὼς γνωρίζουν ἀκόμη καὶ «πόσα εἶναι τ’ ἀστέρια» (294 b), πὼς ὁ Σωκράτης δὲν ἔχει πατέρα (298 b), πὼς ὁ πατέρας τοῦ Κτήσιππου εἶναι σκύλος (248 d-e), πὼς θᾶταν κανεὶς «εὐδαιμονέστατος», ἂν εἶχε τρία χρυσᾶ τάλαντα στὴν κοιλιά, ἓνα τάλαντο στὸ κρανίον, καὶ ἓνα στατήρα χρυσάφι σὲ κάθε μάτι (299 d-e), πὼς «ἂν τις σφάξῃ τὸν μάγειρον καὶ κατακόψας ἐψήσῃ καὶ ὀπτῆσῃ, τὰ προσήκοντα ποιήσει» (301 d), πὼς οἱ θεοὶ εἶναι ἕνα

(302 d-e) καὶ πὺς ἐπιτρέπεται στὸ Σωκράτη νὰ πουλήσῃ, νὰ δώσει καὶ νὰ κίμῃ ὅ,τι θέλει τοὺς θεοὺς (302c - 303).

Ὁ ξεριζωμένος, ὁ χωρὶς ἔρωτα λόγος δὲν μπορεῖ νὰ κατεβῆ χαμηλότερα. Ὁ Κλεινίας ἐλευθερώθηκε μιὰ γιὰ πάντα ἀπὸ τοὺς κινδύνους τους. Ὅταν ὁ Σωκράτης ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπίδειξη παρακάλεσε τοὺς δυὸ ἀδελφοὺς νὰ δεχθοῦν ὡς μαθητὲς τους κα' αὐτὸν τὸν ἴδιο καὶ τὸν Κλεινία, τὸ παιδί ἦλ γέλασε μὲ τὴν καρδιά του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΙΟΣ